

Мовчан П.М. (Київ)

НЕВІДОМА СТОРІНКА НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ: ЩО МИ ЗНАЄМО ПРО ГОЛОД 1946–1947 рр. В УКРАЇНІ?

Шановний Валерій Андрійович, Віктор Михайлович,
шановні учасники «круглого столу»!

Я дуже вдячний за цю тему, яку Ви зініціювали вкотре на наукове і громадське обговорення, за поважне зібрання. Я певен, що виказане тут буде резонансним! Але сьогодні я, на превеликий жаль, не бачу того, що мало б відбуватися, принаймні в столиці України, коли в такій поважній інституції як Інститут історії України Національної академії науки України відбувається така серйозна громадянсько наукова акція – обговорення того, що стосувалося життя цілої нації. Де ЗМІ?! Левку Григоровичу [Лук'яненко], де теле- та радіоканали? Де ті, хто повинен був дійсно озвучувати і говорити про це на національному каналі, на київських медіях, і розказувати принаймні хоча б у тому журналістському варіанті, який вони запропонували б, чи якомусь іншому форматі? Ми, на превеликий жаль, забуваємо про те, що такий формат відсутності – це у сучасному інформаційному суспільстві ознака того, що ми винесені за дужки Часу. Я не буду говорити про цю тему. Вона прикра, бо вона є постійним супутником наших усіх заходів, наших ініціатив, чи громадських, чи наукових. Але вони супроводжують нас! Глухе блокування. Глухе ігнорування...

В моїх очах, коли мова заходить про 1947-й рік (мені тоді було 7 років), стоять дві страшні картини, і тому власне я і сходжу від тих тем, які я прописував у своєму виступі, бо Валерій Андрійович [Смолій] і Віктор Михайлович [Даниленко] щойно дали таку чітку історичну, гуманістичну оцінку, означили мотивацію дій, чому влада продовжувала те, що вона започаткувала не в 1930-х, а ще в 1920-х роках. Адже не забуваймо про те, що головний натхненник всіх тих акцій винародовлення, зокрема українців як нації, яку витрактовували як селянську, був Володимир Ілліч, пам'ятники якому стоять і по сьогодні в незалежній Україні.

Я вислухав разом з Валерієм Андрійовичем [Смолієм] і Левком Григоровичем [Лук'яненком] Президента, і я чув про перейменування вулиць, але не чув вказівок головам обласних адміністрацій, які були присутніми, на кшталт: «Шановні! За одну ніч ці пам'ятники терору не повинні стояти ні в Дніпропетровську, ні в інших містах, де ця трагедія відбувалася». Я, разом з Сядристим, редагував підготовлений у «Просвіті» цитатник «вождя революції». Це матеріали, в яких відображалось те, що він говорив про Україну і про українську справу. Вам, історикам, це відомо, але невідомо українському суспільству, усьому громадському загалові. На жаль, ми не змогли широко дати ту інформацію, яка є базовою, національно-засадничою, без якої ми не можемо

змагатися з тими, хто претендує сьогодні на вождізм, хто власне став ідеологом тієї політичної сили, яка називає себе «антикризовою коаліцією». А ідеологом, по суті, є Петро Миколайович Симоненко. Бо ті 186 депутатів, які отаборилися під прапором Ахметова – Януковича, не мають жодної ідеології, окрім єдино для них прийнятної – комуністичної! І поки ми не зробимо найважливішого – не озброїмо людей Правдою, не покажемо загалові, що відбувалося, «що» і «хто», і звідки ті сатанинські джерела, – ми будемо говорити, як кажуть, глухий зі сліпим.

Тому почну із власного відчуття того, що я пережив. Повернувся до згаданих двох страшних картин. Коли відступали німці, у сусідньому дворі, де була польова кухня, пекли млинці. Українські жінки, зрозуміло, для німців пекли ті млинці. І німці зумисне розсипали замість того борошна, яке для млинців годилося, – алебастр. Лише трішки притрусили його чимось жовтим, аби був більш схожий на борошно. І голодні діти кинулися те їсти. Мене Бог вберіг, бо мої ровесники старшими були, тому прудкішими, набирали, тут же запихали в рот, їли. І за якийсь короткий час, коли вони це запивали водою, то корчилися в страшенних, нелюдських муках. Від того пройшов невеликий відтинок часу, а моя пам'ять закарбувала другу страшну трагедію. В моєму рідному селі на Київщині розрили яму, яка власне вже провалилася за роки війни. Забивали колгоспні ями, ви знаєте, на зиму. І там знайшли на вигляд законсервовану, майже муляжну картоплю. Її почали з неї робити деруни. І вдруге, як кажуть, Бог захистив мене своєю долонею. Бо я пішов до сусідів, де ці млинці вже почали випікати, куштувати, де врешті всі їх наїлися і мені дали з десяток. А для всіх сільських дітей була одна родинна звичка – спочатку поділитися зі своїми братами і сестрами. Ніхто ніколи першим не куштував гостинців, аби наперед не прийти додому і поділитися з ріднею. І я це пригощення приніс, а мати запитала: «Звідки це в тебе?». Я кажу: «Від Горпини». «А звідки в неї?» – питає мати. Ну, тут я розказую, що вони принесли картоплі із колгоспу... А вона як вдарить мене по руці! Я заплакав, бо ще не їв, мені хотілося їсти, хотілося пригостити усіх! Ціле життя я пам'ятаю тепло і пахощі тих млинців! Це вранці було, а надвечір сусіди помирали в страшних муках, бо та картопля була отруєна. Багато сімей, які жили на одному кутку, вимерли. Бо голодні люди бігли до ями, випереджали одне одного, аби наїстися. Потім ці смерті зупинили інші, бо картоплі було досить багато для цілої низки страшних і невідворотних смертей.

Чому я розповідаю про це? Я міг би дуже довго продовжувати той страшний перелік, який власне сам і випробовував: від калачиків, пирію, який жував; липових листків; які в липових гайках обчухрували, і потім... Це було тривалий час... Голод – це не день, не два. Це страшний розтягнутий час. І головне, що ти в ньому себе відчуваєш, знаючи вже інформацію про 1933-й рік. Про те, що мої старші брати і сестри вимерли в 1933-му. Я думав у дитинстві, що це постійний стан – жити і переживати голод! Це був мій стан! Це

перманентний стан тодішньої людської істоти! Так само, як я сприймав переживання Тараса Григоровича Шевченка, як це робила вся українська класика, говорячи про кріпацтво. Це все писалося про мене. Я – кріпак! От є голова колгоспу, є «об'єждчик», є голова сільради, є економ. Це ті, що десь є. Я ідентифікував ці постаті з якоюсь зовсім іншою системою, а те, про що нас учили в школі, – це були якісь нереальні картинки, це був світ казок! Далекий красивий світ! Десь є Червона площа, десь там є вожді, які про нас думають, які обіцяють нам ще ліпше життя. А особливо наближався той казковий світ, коли ми зробили елементарний детекторний радіоприймач. Вже не всі й пам'ятають, що це таке. Коли ми його змайстрували, клали його в каструлю, домашній чавунчик або відро і нахилилися, зачаровано слухали звідти музику, вслухалися в голоси, які здавалося якимись далекими, потойбічними. Це було чимось неймовірним!

Село Велика Вільшанка, де я народився, було недалеко від столиці, всього якихось 37 кілометрів. Ми вибиралися на дзвіницю і бачили майво Києва, десь там далекий нереальний світ, а ми себе відчували кріпаками. Адже вирватися, виїхати з села було неможливо ні в 1947-му, ні в 1952-му, тільки після смерті Сталіна закріпачений селянин це міг зробити. Це все ми мусимо запам'ятати!

Сьогодні, на жаль, актуалізуючи цю тему, ми забуваємо про наслідки, про тодішній гнітючий психологічний стан. І відтоді ми всі причетні до цього масиву, який називається зонами українських голодоморів. Бо то були реальні зони, чітко визначені, які сформували нашу генетичну пам'ять про те жахіття!

Повідаю про ще один епізод з нашого життя. Моє село ніколи не знало кріпацтва. Ніколи! Було козацьким за духом, вільним. Навіть уже в радянську добу мої односельці вільно себе поводили, на рівних з районним начальством, і за це неодноразово каралися. Тобто все, що було рівним, все, що було гідним, повинно було бути приниженим за будь-яку ціну, у будь-який спосіб. І тому я розповім вам маленький епізод з особистих переживань аби докласти його до того величезного трагічного масиву, який зветься Пам'яттю про українські голодомори. І до того, який називався смертю моїх братів. Бо так сталося, що ми, друге покоління було, репродуковано. Батько залишався живим, хоча й контуженим. Після голодомору 1933-го року він їздив до Воронежа, аби хоч дещо поміняти на хліб для сім'ї. І разом з братами його заарештували, замкнули і страшно побили. Він стікав кров'ю. Всі ті крихти, які вони успіли добути, забрали. До села він повернувся з однією невеликою паляницею. Очевидно, він її десь у когось попросив, аби потім відшкодувати, бо він був переконаним, що гідні люди не мають жебракувати. Я власне чому закінчую цю розповідь? Її довго можна було б переповідати, і все через кому, але я поставлю лише три крапки...

Серед вас, присутніх, я бачу багато людей, причетних до цієї трагічної сторінки української історії – голодомору 1947-го року. Проте мушу зазначити

– ми ще недостатньо наполегливо ведемо системних зборів відповідних матеріалів, свідчень. Я попросив би Вас, Валерію Андрійовичу, Вас, Левку Григоровичу, (який очолює Асоціацію дослідників голодоморів в Україні), і вас, шановні вчені – започаткуймо експедиції! Перше, що треба зробити вже в цьому році, то, користуючись наближенням Великодня, звернутися до предстоятелів наших церков, аби вони пошанували, відправили службу на тих безіменних горбочках, якими так багата українська земля! На тих братських могилах, в яких лежать мої і наші з вами ровесники, діти, які були скинуті до однієї ями. Там немає хрестів і до сьогодні! Їх згрібали в безіменні ями, яких було незліченна кількість. Їх несли на драбинах, я пам’ятаю, як теліпалися їхні сухі рученята! Я пам’ятаю це жахіття...

Повертати людей до пам’яті і щось робити потрібно зараз, поки ми живі. Щоб не сталося, не дай Боже, такого: земля запалася і вирівняла 1933-й рік. Вона сьогодні запалася. А ще й посьогодні кажуть, чи це насправді було, і ставлять під сумнів ті злочини. Треба докладати зусилля кожному з нас, кожній інституції, кожній організації. Збираємо і записуємо свідчення, як це колись свого часу робили Адамович і Алексієвич. Вони ходили по Білорусії, фіксували всі колишні партизанські осередки, всі села, всіх учасників і свідків. Щоб довести злочини проти людства!

Бо сьогодні у нас є страшний опонент – це фашистська Росія. Учора я одержав «Литературную газету» і звернув увагу, що там надруковано статтю проти «Просвіти», проти української історії. Виявляється, ми з вами не маємо права на свою рідну, українську мову. Якийсь Андрєйцев написав (я не знаю, що то за один) про те, що: «Это недоразумение!». Наводить цитати з Гоголя, з посиланням на Данилевського, на інші сумнівні джерела, що ми можемо бути тільки складовою цією [російською] великою культури і великою мови. Зараз відбувається шалена ревізія всього набутого, Москва не відкриває нам архівів.

Шановні друзі, давайте думати миром про те, як цю трагічну дату 1947-го року зробити такою, аби у нас була достатня кількість свідчень, матеріалів і найголовніше професійних, високофахових наукових досліджень. Дякую!